

GEDIMINAS MESONIS

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

JEAN PAUL SARTRE : ON NE NAÎT PAS PHILOSOPHE, ON LE DEVIENT¹

Jean Paul Sartre: One is Not Born a Philosopher, but Becomes One

SUMMARY

This article presents the continuation of Jean Paul Sartre's worldview analysis started in the previous magazine issue (see *Logos* 94). It scrutinizes Sartre's worldview structure and paradigm; reveals how the universal ontological questionnaire contributes to the "discovery" of existentialism and how the philosopher develops his theory formulating paradigms *par excellence*. For Sartre existentialism is a form of humanism and a part of practical philosophy as the *ultima ratio* of human being desperately striving for survival in antagonistic society. By admitting the choice possibility Sartre does not atomize the value of humanism. On the contrary, he treats existentialism as the material manifestation of humanism. The article shows paradigmatic essence of Sartre's work *Critique de la raison dialectique*. It maintains that in the frameworks of Sartre's worldview a human being may remain human only within society which functions not on egoistic principles alone; for only in such society he can express his choice in the most meaningful way and give meaning to his personal existence. Sartre's social theory is based on the principles that do not promote alienation – phenomenon of a never-ending desperate competitive struggle (and for what?) for the satisfaction of everlasting ego.

SANTRAUKA

Straipsnyje tęsiama žurnale *Logos* (Nr. 94) pradėta Jeano Paulo Sartre'o pasaulėžiūros analizė, toliau gvildinama Sartre'o pasaulėžiūrinės paradigmos turinio struktūra, atskleidžiama, kaip universalūs ontologiniai klausimynas jam padeda „atrasti“ egzistencializmą, ir tai, kaip atsirėmęs į egzistencializmą, Sartre'as žengia filosofo keliu formuluodamas paradigmas *par excellence*. Sartre'o egzistencializmas, kurį jis traktuoja kaip humanizmo išraiškos formą, nėra jo filosofinės paradigmos galutinis tikslas, o yra praktinės filosofijos dalis, tik žmogaus būties konstatavimas. Sartre'as egzistencializmą, nors ir išreiškdamas per humanizmą, suvokia tik kaip žmogaus *ultima ratio* desperatiškai mėginant išlikti esamo socioumo gyvavimo principų kontekste. Pripažindamas žmogaus galimybę rinktis, Sartre'as nepaverčia humanizmo atomizuota vertybe. Atvirkščiai, Sartre'o

RAKTAŽODŽIAI: J. P. Sartre'as, egzistencializmas, humanizmas, būtis, subjektyvumas, *raison dialectique*.

KEY WORDS: Jean Paul Sartre, existentialism, humanism, being, subjectivity, *raison dialectique*.

egzistencializmas traktuotinas kaip materialus humanizmo raiškos būdas. Šiame straipsnyje parodoma Sartre'o veikalo *Critique de la raison dialectique* paradigmė. Konstatuojama, kad Sartre'o pasaulėžiūrinė paradigma žmogus gali būti žmogumi tik sociume, veikiančiame ne individualių egoistinių principų užtikrinimo pagrindu. Jo socialinė teorija yra paremta principais, kurie neskatina susvetimėjimo, pasireiškiančio nesibaigiančios žūtbūtinės konkurencinės kovos (ir dėl ko?) dėl amžinojo savo ego patenkinimo.

*Le présent n'est pas un passé en puissance,
il est le moment du choix et de l'action.*

Simone de Beauvoir²

TOUT LE MONDE CHERCHE DÉSESPÉRÉMENT³

J. P. Sartre'as yra įtaigus. Atrodė, kad padėjus paskutinius taškus straipsnyje „Mes po Jeano Paulo Satre'o“, yra pasakyta viskas, kas norėta. Deja, taip nėra, taigi šio straipsnio diskursas apie Sartre'ą turi būti traktuojamas kaip tęsinys jau dviejų *Logos* žurnale esančių publikacijų (Nr. 64/65, 94).

Tad ko gi jie visi ieško ir ar atranda? Pradžioje šiek tiek pastabų dėl ontologinių klausimų. Unikalus gebėjimas abstrakčiai mąstantį žmogų gamtoje padaro išskirtinį. Dėl šio abstraktaus mąstymo pasaulėjauta sujungiama į visumą, ji visuomet turi išbaigtumo formą, kuri yra minėto abstraktaus mąstymo pasekmė.

Abstraktaus mąstymo rezultatas – valdomi intelektualūs ir materialūs resursai, nusistovi priemonės, apibrėžiami tikslai. Šio proceso pagrindinis metodas yra nuolatinio *priežasties – pasekmės ryšio patikra*. Šioje patikroje definicijų, patirčių, abstrakcijų samplaikos neišvengiamai formuluoja atsakymą į sudėtingiausią ontologinį *raison d'être* klausimą. Tai netgi ne klausimas, o klausimų sistema. Kam visa tai? Iš kur visa tai? Ar tai gerai? Koks visa to tikslas? Ir šis egzistencinės ontologijos klausimynas, reikalingas atsakymų, tampa dar labiau kanki-

nančiu dėl tos reikšmingos aplinkybės, kad abstraktus mąstymas neišvengiamai priverstas atsižvelgti ir į tai, jog žmogaus sveikata ribota, o gyvybė terminuota. Simone de Beauvoir didinga, bet negailastingai pastabi, teigdama, kad senatvė labiau prieštaraujanti gyvenimui nei pati mirtis. Mirtis, žinoma, neišvengiama, bet ji tik transformuoja gyvenimą į likimą⁴. Faktorius, kad žmogaus gyvybė terminuota, ne tik nuolat primena save, bet neišvengiamai tampa atsakymo į *raison d'être* klausimą sudedamąja.

Taigi, abstraktus mąstymas yra didi dovana, bet ši dovana žmogui brangiai kainuoja, ji reikalauja iš kiekvieno žmogaus patirti abstraktaus mąstymo „malonumą“ ir atsakyti į *raison d'être* klausimą. Mėginimas ignoruoti klausimus nepavyks, nes dėl tokio išsisukinėjimo žmogus neišvengiamai patirs priežasties – pasekmės ryšio loginės jungties plyšius, nepaaiškintus trūkumus, kurie savo ruožtu sukels baime, nejaukumą, diskomfortą, pavojaus būseną, tikslų neapibrėžtumą, motyvacijos praradimą, o galų gale ir elgsenos neapibrėžtumą. Todėl abstraktus mąstymas tiesomis ir visomis įmanomomis netiesomis mėgina išgauti visumą. Straipsnyje „Mes po Je-

no Paulo Sartre'o“ minėjome, kad pastangos atsakyti į minėtą iššūkį žmonijos istorijoje buvo ir yra sprendžiamos pasitelkiant metafiziką (s), socialinę teoriją (ss) ar subjektyviąją paradigmą (sss).

Metafizika yra senas metodas. Tačiau net jos didžiausi apologetai pripažįsta, kad metafizika visada to paties abstraktaus mąstymo bus kvestionuojama. Ne kas kitas, o pats J. Ratzingeris savo skaitytuos yra paguodęs ir perspėjęs teigdamas, kad jie neskubėtų tikėjimo abejonės keisti į netikėjimo abejonę⁵. Ir čia Ratzingeris nėra pirmasis, pastebėjęs šį dėsninumą. Metafizika žmogaus mąstyme neišvengiamai bus „atakuojama“ fizikos. Ir atvirksčiai, grynoji fizika žmogaus mąstyme gali būti netikėtai „užpulta“ metafizikos.

Žinoma, metafizika yra puikus metodas, kuris kai kam padeda rasti atsakymus į žemiškuosius *raison d'être* klausimus. Tačiau tai ne Sartre'o, tai ne jo metodas, nes ji – metafizika – Sartre'o pasaulėžiūroje neišlaiko priežasties – pasekmės ryšio testo. Kita vertus, Sartre'as negali nesuvokti, kad kai kam metafizika buvo, yra ir bus svarbus metodas sukurti savo pasaulėjautą⁶. Viena vertus, visa tai yra taip. Kita vertus, metafizika, būdama metodu tiek sociumui, tiek ir jos konkrečiam nariui, vis tiek galiausiai gali pasireikšti tik kaip konkrečios sąmonės – konkrečios mąstymo paradigmos integrali dalis. O jos vaidmuo mąstymo procese – nustatant logines jungtis – gali pasireikšti labai nevienodai.

Metafizika žmogaus mąstymo procese gali būti tiesiog (s) *inkapsuluota*. Šiuo atveju žmogaus mąstymo paradigma ją – metafiziką – laiko tiek užblokuota, kad ji nedalyvauja aplinkos suvokime, ji

nedaro įtakos mąstymo proceso metu vykstančių cheminių reakcijų, konstruojančių tikrovę, eigai. Šiuo atveju cheminės reakcijos, atsirėmusios į tą „kapsulę“, ją „apeina“⁷. Kitas pasaulėjautos suvokimo modelis gali pasireikšti, kada mąstymo procese metafizika (ss) išlaiko paritetą su fizika. Tuomet žmogaus mąstyme mes galime stebėti nuolat siūbuojančias svarstyklės, kai skirtingose situacijose – skirtingais apmąstymo momentais dominantė atiteks tai metafizikai, tai fizikos argumentams⁸. Galimas ir trečias variantas, kada (sss) metafizika yra cheminių procesų dominantė. Šiuo atveju jau fizika atsiduria kapsulės vietoje ir fizikiniai argumentai turi galimybę pasireikšti tik tuomet, kai metafizika neturi pretenzijų išvadai.

Pažymėtina ir tai, kad metafizikos vieta toje „kapsulėje“ irgi yra buvusių cheminių reakcijų rezultatas, tad nėra objektyviai galutinė. Kiekvienu atveju *raison d'être* yra kankinantis uždavinys, nes visi minėti būdai tik iš dalies sprendžia užduotį. Čia net valios faktorius nėra reikšmingas. Arba žmogaus smegenyse vykstanti cheminių procesų visuma sugeba priimti metafiziką ir atrasti darną tarp jos ir fizikos, arba ne. Tuomet, kai metafizika atkrenta kaip mąstymo paradigmos klaida, nes ji neišlaikė priežasties – pasekmės testo, tu negali įsakyti protui klaidą traktuoti kaip ne klaidą. Taip, tu gali apsimesti, gali skelbti klaidą esant ne klaida, bet atmintis tau nuolat primins, kad tai klaida ir kad tu esi nenuoširdus. Simone de Beauvoir yra negailestingai tiksliai teigdama: „Il m'était plus facile de penser un monde sans créateur qu'un créateur chargé de toutes les contradictions du monde.“⁹

© 2018 Gediminas Mesonis¹⁰

Žmogaus abstraktus mąstymas, kuris atsisakė metafizikos (o tai Sartre'o atvejis) ir toliau išlieka abstrakčiu mąstymu, tad *raison d'être* dienotvarkės niekas neatšaukė. Tačiau minėta aplinkybė – fizikinis žvilgsnis į sociumą ir žmogų – nenuvertina Sartre'o pažinimo objekto – žmogaus, ir atvirkščiai. Kas gi lieka Jeanui Paului? Jau minėtos dvi galimybės – socialinė teorija ir indivi-

dualus subjektyvizmas. Abstraktaus mąstymo dovana žmogui yra galimybė pasakyti „ne“ ne tik metafizikai, bet ir biologijos determinantui. Beje, ši aplinkybė ir yra pagrindas atsirasti tokiam reiškiniui kaip kultūra. Kultūra reiškiasi per abstraktaus mąstymo generuojamą kūrybą. Todėl būtent kūryba yra tikrovė ir gali tapti *raison d'être* turiniu. Ir Sartre'as kuria.

SARTRE EST – IL UN PHILOSOPHE PAR EXCELLENCE ? OUI !¹¹

Taip, Sartre'as yra didis rašytojas. Manau, jis pats tai suprato labai aiškiai. Jam net Nobelio premija, kurios jis atsisakė, nėra ta vertybė, kuri gali tapti požymiu vertinti jo literatūros išliekamąją vertę. Tad kur jo savirealizacijos atrama? Nors Sartre'as nesikratė literato šlovės, bet yra pagrindo teigti, kad jo paties saviraiškos akcentai daugiau sietini su filosofijos mokslu.

O kokie čia reikalai, kokia gi yra tapimo filosofu formulė? Ir kaip iš besimėgaujancio filosofija esteto virsti filosofu? Sartre'as gerai suvokia, kad filosofas turi ne tik aiškinti pasaulį, bet turi siūlyti jo keitimo metodus. Nors tai didelis iššūkis, bet Sartre'as jį priima.

Tad kur jo išbaigta paradigma, kuri paverstų jį filosofu? *Voilà!* Jis jas turi net

dvi. Šiuokart pradėsime nuo filosofinio veikalo *Critique de la raison dialectique* (1960), kuris ne tik konstruoja socialinę teoriją, bet siūlo jos siekimo metodologiją. Kodėl esame priversti minėti šį veikalą? O todėl, kad šiam veikalui buvo skirtos didžiausios Sartre'o intelektualinės pastangos, šį veikalą jis pats įvardijo kaip reikšmingiausią, kaip tą, kuris jo vardą paliks filosofijos istorijoje.

Beje, šis veikalas pas mus menkiausiai pažįstamas dėl apimties, dėl loginės minties koncentracijos, dėl būtino žinių pagrindo, leidžiančio skaitytojui atsiversti šį kūrinį. Jau ankstesniame straipsnyje minėjome, kad Sartre'as, kalbėdamas apie laisvę, jos turinį būtent kapitalizmo pagrindais veikiančio sociumo formuojamą laisvių katalogą vertino daugiau

skeptiškai nei pozityviai. Tad Prancūzų didžiosios revoliucijos lozungų sistema jam nebuvo svetima, bet jis aiškiai suvokė, kad tie idealai tėra daugiau deklaratyvūs nei realūs. Tiesa ir tai, kad toks problemos kėlimas – tai ne naujiena, nuosavybės klausimo sprendimas nuo Platono *Valstybės* laikų yra reikšmingiausias faktorius diskurse apie sociumą. Manau, čia glūdi Sartre'o asmeninio paradokso paslaptis. Štai kodėl jis, nepritardamas daug kam, kas ten vyksta, vis dėlto analizavo Sovietų Sąjungą, Kiniją, Kubą, kitas šalis, tų šalių sociumo modelius.

Dar karo laikų dienoraščiuose *Les carnets de la drôle de guerre, Septembre 1939 – Mars 1940* Sartre'as įvardija probleminius sociumo veikimo principus. Bepriincipis pelno siekimas ir asmens savirealizacija per vartojimo poreikių tenkinimą Sartre'ui buvo prasčiausia, ką gali pasiūlyti visuomenė kaip savo egzistencijos tikslą. Kita vertus, Sartre'as yra humanizmo apologetas, o tai varžo galimybę spręsti jau minėtą nuosavybės klausimą. Kaip čia atsiranda problema? Ji atsiranda metodologijoje. Jis laiko esant neteisinga tai, kaip tuomet „Vakaruose“ buvo sprendžiamas nuosavybės klausimas, ir tai, kad dėl to sprendinio sociumas suskaldomas į atomus – sociumas virsta, nors ir besišypsančiu, bet nuolat konkuruojančių egoistų būriu. Jis suvokė, kad kiekvienas patenkintas egoistinis interesas sukelia antagonizmą, susvetimėjimą, naują konkurencijos etapą – žmogui sunku priimti kitą tik kaip žmogų, o ne kaip konkurentą. Kita vertus, tai suvokus, tolesnis nuosekliai išskylantis klausimas – o ką pats siūlai? – pristabdo filosofinį diskursą. Čia pasirinkimas nėra didelis – jėga išspręsti nuosavybės klausimą (tai

Sovietų Sąjungos, Kinijos pavyzdžiai). Kodėl jėga? O todėl, kad žmogaus prigimtis, tas pats *ego* neleis savininkams atsisakyti turimų aktyvų ir pasyvų. Vadinasi – neišvengiamas smurtas, o čia jau ir pilietinis karas netoli. Štai kodėl Sartre'as savo koordinacinių paradigmoje modeliuodamas sociumo perspektyvą netaupo Sovietų Sąjungos doktrinų apologetu. Ten Sartre'ui per daug smurto, ir šiuo aspektu jis yra teisus.

Tai ką daryti? Būtent šioje diskurso vietoje Sartre'as virsta filosofu. Pirmiausia jis konstatuoja, kad nuosavybės klausimas yra reikšmingas, bet ir smurtinis problemos sprendimas jam nėra priimtinas. Tad kokią išeitį mato Sartre'as? *Critique de la raison dialectique* (1960) jis konstatuoja labai svarbų dalyką: atmeta Sovietų Sąjungos ideologinę paradigmą, bet ne kaip konceptualiai neteisingą, o kaip statinę, kaip neigiančią sociumo raidos dialektiką¹². Sartre'o požiūriu, dogmatizmas dialektiniam procesui netinka, kritinis požiūris į bet kokią sociumo ar žmogaus būtį yra būtinas. Kitaip sakant, Sartre'as, kitaip nei Sovietų Sąjungoje vyravusi ideologija, nebestabdo istorijos dialektikos, o akcentuoja dialektikos reikšmę, t. y. konstatuoja, kad net ta nehumaniška metodologija yra ne galutinė, o tik istorijos dialektinio proceso dalis. O sociumo progresas, humanizmo perspektyva neišvengiamai pasireiškia per procesą – metodologijos svarstyklės: progresą – regresą. Metodologijos nesėkmė ir tam tikras regresas nereiškia įsakymo istorijos dialektikai sustoti, nereiškia pareigos grįžti ten, kur buvome ir kur žinome, kad yra blogai¹³. Taigi, ji – regresyvi patirtis – negali būti priešinama dialektikos racionalumui¹⁴. Sociumo raidos me-

todologija kaip amžinas kintamasis istorijos raidoje gali ir turi humanizuotis. Hazel Barnes taikliai pažymėjo, kad Sartre'as sugebėjo susieti G. Hegelio dialektiką ir I. Kanto idealizmą. Hegelis yra konstatavęs, kad „valstybė yra abstraktas, jos bendroji realybė reiškiasi tik per piliečius, tačiau ji egzistuoja realiai ir jos bendroji egzistencija turi reikštis per individualią valią ir veiklą“¹⁵. Kantas įdeda moralinį imperatyvą kaip žmogaus elgesį ribojantį faktorių. Sartre'as tai sujungia. Bravo, Sartre'ai! Pripažįstu, tu esi tikras filosofas *par excellence*.

Žinoma, minimas veikalas buvo užsipultas tuoju pat. Bet kritika, su kuria man teko susipažinti, buvo pakankamai nuspėjama, o jos analizė leidžia teigti, kad viskas redukuojama į du aspektus. Teigiama, kad nėra metodologijos, t. y. priekaištaujama Sartre'ui, jog nėra aiškumo, kaip realizuoti tuos idealus, ir tai, kad Sartre'as neva pasisako už smurtinį sociumo raidos kelią. Bet ir šie „argumentai“ yra netikslūs. Sartre'o veikaluose randi atsakymus: (a) utopizmas nėra amžinas, nes net jeigu dabar negalima nieko pakeisti, istorijos dialektika vis tiek veiks; (b) smurtas yra blogis, bet istorijos dialektikoje jis objektyviai egzistuoja

kaip neišvengiamas sociumo kaitos instrumentas, tačiau nepaneigiantis galutinės vektoriaus krypties – humaniškesnio sociumo modelio.

Kita vertus, galima suprasti ir kritikus. Pavyzdžiui, Sidney'us Hookas, Rogeris Scrutonas patys nedrįsta vertinti visuomenėje įtvirtintų vertybių ontologinių klausimų kontekste ir nieko nesaiko, ką tokiai visuomenei reikėtų daryti. Tačiau be jokių dvejonų, drąsiai „bombarduoja Drezdeną“ – pasisako prieš diktatūras, o Sartre'o veikale įžvelgia nukrypimus nuo intelektualinio diskurso ir tiesos. Tai vis dėlto jie ką nors siūlo patys konkrečiai? Deja, nieko iš esmės analizuotino nėra, tik esamos *status quo* (kuria Sartre'as kritikavo) visuomenės gyvavimo principų pateisinimas, dar konstatavimas, kad esama sociumo sankloda sunkiai keičiama, tad – nepakeičiama. Čia galime tik šyptelėti ir pacituoti Simone de Beauvoir: „*Si l'on vit assez longtemps, on voit que toute victoire se change un jour en défaite.*“¹⁶ Ir dar vienas šaltinis akademiškiau suformuluoja, kad „mokslinės bendruomenės grupių konkurencija yra vienintelis istorinis procesas, kurio rezultatas yra ankstesnės teorijos atmetimas“¹⁷.

L'EXISTENCIALISME DE SARTRE : LA PREMIÈRE ET LA DERNIÈRE LIGNE DE DÉFENSE DE L'HUMANISME¹⁸

Sartre'as konstatuoja, kad pasaulio socialinė ekonominė sankloda, ta, kuri paremta egoistinio intereso tenkinimu, yra nehumaniška, o todėl iš esmės nepriimtina. Alternatyvą tokiam sociumui jis išdėsto *Critique de la raison dialectique* (1960). Taip, ji gali atrodyti utopiška, kita vertus,

tas utopiškumas Sartre'o yra pastatytas ant istorijos dialektikos bėgių. Dialektikos procesas nenutrūkstantis ir nuolat generuojantis būti¹⁹. Taigi šios koncepcijos perspektyva yra ne tik kad neišnykusi, nes to neleidžia pati istorijos dialektika, bet jos aktualumas sąlygotas pasaulio vi-

suomenių socialinės kaitos aplinkybių. Jau vien tos dvi aplinkybės, kad (e) dramatiškai keičiasi gyventojų skaičiaus proporcijos skirtinguose pasaulio regionuose, ir tai, kad (ee) asmeninės materialios nauodos principais paremta pasaulio visuomenė yra pajėgi užtikrinti tik nedidelės dalies žmonių gerovę, reiškia, kad su istorijos dialektika teks susitikti. O ši „tetulė“ – istorijos dialektika – turi labai stiprų teisingumo jausmą. Stebėsime, kaip (e) sutars su (ee). Taigi diskursas dėl sociumo vyks, net jeigu ir jam bus priešinamasi. Logiškai kylanti išvada yra ta, kad anksčiau ar vėliau minėta „tetulė“ primins viską ir priims kokius nors sprendimus.

O kas dabar? Iki Sartre'o, jo gyvenamoje epochoje, o ir šiuo momentu, egzistencializmas kaip humanizmas yra kaip žmogaus gebėjimas daryti pasirinkimą, kuris neišvengiamai turi pasekmių, kurios lemia tavo būties turinį, nes „žmogus nėra niekas kitas, išskyrus tai, ką jis save padaro“²⁰. Sartre'as, pripažindamas žmogaus galimybę rinktis, suvokia, kad tas pasirinkimas bus labai nevienodas, nes tu individualus, tu subjektyvus. Skirsis pasirinkimo turinys bei jo vertybinis koeficientas.

Taip, Sartre'as neneigia to fakto, kad „egzistencializmas randasi iš pirmąsias nevilties“²¹. O todėl atomizuotame sociume, kur kiekvienas tenkina savo *ego*, simpatijos kito pasirinkimui nėra privalomos. Štai kodėl Sartre'o egzistencializmas – tai pirma humanizmo ginties linija, nes žmogaus pasirinkimas jį padaro žmogumi, ypač tais atvejais, kai jis sako „ne“ savojo *ego* generuojamam pasiūlymui. Egzistencialistinio pasirinkimo formos gali stebinti, džiuginti, linksminėti, liūdinti. Taip, subjektyvusis faktorius gali duoti gražių rezultatų formuojant individualų *raison d'être*.

Visa tai iliustruokime trumpu literatūriniu ekskursu. Argi nėra žavūs Gottfriedo Kellerio herojai *Das Fähnlein der sieben Aufrechten* (1860) (*Septyneto teisuolių vėliavėlė*)?²² Argi šis septynetas neturi idealistinių skaitytoją jaudinančių tikslų, argi to septyneto žilos galvos, nuširdus atsidavimas gėriui ir tėvynei (Šveicarijai), šeimai, moralei, tradicijoms nesukelia didelių simpatijų ir argi negalėtų būti laikomas pavyzdiniu *raison d'être*? Taip, tai puikus ne tik egzistencializmo raiškos, bet ir prasmingo, socialiai vertingo pasirinkimo pavyzdys.

Johannes Ruff. 1845 m. karikatūra, vaizduojanti G. Kellerj jo populiaros novelės „Septyneto teisuolių vėliavėlė“ motyvais²³

Bet tai konstatavę būkime nuoseklūs ir kelkime kitus klausimus. Argi žmogaus pasirinkimas visada bus identiškas tiems septyniems teisuoliams? Juk šiuo atveju mes kalbame ne apie visus G. Kellerio – šio literatūros genijaus – herojus. O kiti herojai, kad ir veikaluose „Šventasis ištvirkėlis Vitalis“, „Drabužiai daro žmogų“, „Šmėklos“. Kaip su jų herojų *raison d'être*? Tiesa, Kellerio literatūrinis talentas, žodžio valdymo meistriškumas bet kurį niekšlį skaitytojui padaro pakankamai simpatišką. Tu jį supranti, tu juo žaviesi, tu netgi su juo norėtum susitapatinti. Bet čia tik lyrika. Esmė ta, kad visi tie herojai yra ne tik Ciuricho ar Seldwyla'os (Šveicarijos miestai) autoriaus išgalvoti gyventojai su didžia įvairove savo gyvenimiškų tikslų ir prasmių. Beje, nors visi šie herojai yra literatūriniai, jie yra ir bus čia aplink mus – apsidairyk aplinkui ir tu juos pamatysi – visus Kellerio herojus. Tereikia juos atpažinti, ir tai visai nesunku. Pažvelkime dar į vieną literatūros šedevrą. Sally Salminen, suomių kilmės švediška rašiusios rašytojos novelę „Katryna“ (1936)²⁴. Būtent šio veikalo herojus.

Argi rašytojos talentas nedemonstravo viso egoizmu paremtos visuomenės narių egzistencialistinio galimo pasirinkimo spektro? Argi pareigos naudai konkurencija – ne šios novelės šerdis? Argi mes, šio veikalo skaitytojai, nesusidvejinome? Prisipažinkite, susidvejinome. Viena vertus, savo širdyje suabejojome Katrynos pasirinkimo prasmingumu likti ištikimai pareigai, tradicijoms, duotam žodžiui, nors ji buvo begėdiškai apgauta. Kita vertus, tuo pačiu momentu žavėjome jos didingu ryžtu, net ir esant apgautai, nesitraukti nuo išipareigojimo, nors tai reiškė ne nedidelį praradimą, o pačią lemtį – iki gyvenimo pabaigos. Kažin, kaip mes kiekvienas Katrynos vietoje pasielgtume?

Surimtėkim, vėl įtempkim vadeles, iš lyrikos grįžkime pas Sartre'ą. O jo lygmens klausimas skamba ne kaip mes pasielgtume Katrynos vietoje, o kodėl Katrynos pasirinkimas išreiškia humanizmo turinį? Šiame klausime ir glūdi Sartre'o egzistencializmo slėpinys. Ar galima tapatinti žmogaus aktyvizmą su egzistencializmu, tokiu būdu bet kokį pasirinkimą traktuojant kaip humanizmą? Dauge-

Sally Salminen 1930 m.²⁵

lis, ką daugelis, absoliuti dauguma, įsi-vaizduoja, kad jų pasirinkimai, pavyzdžiui, kur atostogauti, kokios rūšies vy-nus patiekti prie šio patiekalo arba kuriai dainai atiduoti prioritetą Eurovizijos ren-ginyje ir kiti panašūs pasirinkimai, ir yra egzistencializmas, išreiškiantis humaniz-mą. Darantys tokius pasirinkimus naiviai paklaustų: tai argi Sartre'as ne tai turėjo omenyje!? *O sancta simplicitas!* Nors ne, tai ne naivumas. Aktyvizmą traktuoti kaip egzistencializmą yra gudru ir naudinga, nes tokia traktuotė bet kuriam pasirinki-mui sukuria prasmės įspūdį.

Esmė ta, kad Sartre'o egzistencializ-mo šerdis nėra bet koks pasirinkimas, o tik išreiškiantis humanizmą. Taigi didu-ma žmogaus pasirinkimų yra tik egzis-tencializmo paviršinės formos skevel-dros – aktyvizmas, paprasčiausias pasi-rinkimas negali būti tapatinamas su humanizmu. Akivaizdu, pasirinkimas aktyvizmo pagrindu dažniausiai žmogų ves *ego* kryptimi, taigi pasirinkimų, iš-reiškiančių humanizmą, ir toliau bus ne taip jau ir daug. Manau, kad Sartre'as tai labai gerai suvokia, todėl egzistencializ-mo raišką jis sieja su sociumą aprašan-čiomis kategorijomis.

O perskaityt tik pradžia, kad egzisten-cializmas yra ir humanizmas, kad tu pats, žmogau, renkiesi, visi nudžiugo ir

išsilakstė daryti pasirinkimų – tenkinti savo *ego*: noriu šito, noriu ano, noriu dar ir to, o paskui norėsiu dar ir dar. Taip primityviai suvoktas Sartre'as, žinoma, yra populiarus. Pasikartokime, kad indi-vidualų pasirinkimą, kaip humanizmo pasireiškimo formą, Sartre'as traktavo kaip *ultima ratio* neteisingame sociume. Sartre'ą reikia skaityti ne tik iki tos vie-tos, kur jis sako, kad egzistencializmas yra humanizmas. Reikia jį skaityti visą, net ir *Critique de la raison dialectique* (1960), kurioje egzistencializmas suvo-kiamas tik kaip integrali socialinės būties dalis. Sartre'o poreikis transformuoti vi-suomenę yra determinuotas suvokimo, kad toks sociumas, kuriame dominuoja susvetimėjimas²⁶, kur sociumo ir žmo-gaus progresas išreiškiamas pelno ter-minais, o prasmė formuluojama per in-divido egoistinių poreikių tenkinimą, buvo suvoktas kaip nepriimtina forma-cija. Tad sociumo transformacija, joje veikiančių principų kaita buvo Sartre'o pagrindinis taikinyš. Jo anksčiau sufor-muluotas egzistencializmas traktuotinas kaip pirminė humanizmo gynybos linija prieš egzistuojančią socialinę ekonominę formaciją. Ji yra ne tik pirma, bet ir šiuo momentu paskutinė todėl, kad istorijos dialektika yra nuolatinė, ir ji, nors ir nuo-lat sprendžia, dar nepasisakė iš esmės.

IŠVADOS

Ontologinis klausimynas yra sociu-mo ir žmogaus neišvengiamas egzisten-cijos atributas. Kiekvienas žmogus dėl abstraktaus mąstymo yra priverstas formuluoti atsakymus į ontologinius klausimus. Sartre'as, atmesdamas me-

tafiziką, atsakymų į kilmės ir būties klausimus ieško žmogaus ir sociumo paradigmosė.

Analizuodamas žmogų, Sartre'as jo būties prasmę išreiškė per egzistencializmo sąvoką²⁷. Egzistencializmas – tai

determinuotas abstraktaus mąstymo žmogaus *gebėjimas pasakyti „ne“* biologiniams instinktams ir racionalumo reikalavimams. Taigi Sartre'as egzistencializmą suvokia kaip humanizmą, kurio pagrindinis bruožas – galėjimas elgtis ne tik genetikos ir racionalumo pagrindu. Taigi egzistencializmas yra žmogaus išskirtinumo liudijimas, tačiau tai taip pat yra ir paskutinė gynybos linija išliekanti žmogumi sociume, kurio principai yra interesų ir poreikių tenkinimas nekompromisinėje konkurencinėje kovoje.

Sartre'o egzistencializmas neabejotinai traktuotinas kaip filosofinė paradigma, kuri jau savaime leidžia jį įvertinti kaip didį mąstytoją. Tačiau Sartre'o nepasitenkinimas sociumu, kuris pasirinko individualų egoizmą ir jo patenkinimą

kaip progreso metodą, skatino jį ieškoti išeities socialinėse konstrukcijose.

Sartre'o veikale *Critique de la raison dialectique* konstatuojama žmogaus socialinė prigimtis, taip pat konstatuojama, kad humanizmas prasmingiausiai gali išreikšti save sociume, kuris kuria nors forma varžo individualius egoistinius poreikius. Tik tokioje visuomenėje egzistencializmas kaip žmogaus pasirinkimo galimybė gali įprasminti humanizmą. Sartre'as kaip filosofas yra nuoseklus: atmesdamas smurtą kaip sociumo tobulėjimo metodą, teisingesnės socialinės sistemos kaip tikslo neatsisakė. Sartre'as kelią, vedantį minėto tikslo link, matė istorijos dialektikos metodologijoje: žmonija gali klysti, bet atsisakyti idealų negali, o ir istorijos dialektinio metodo atsisakyti nepavyks.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ „Jean Paul Sartre: filosofu negimstama, juo tampama“. Šio straipsnio pavadinimo idėja pasiskolinta iš Simone de Beauvoir garsios frazės „on ne naît pas femme, on le devient“ („moterimi negimstama, ja tampama“). Ši frazė taip pat yra tam tikra modifikacija Erazmo teiginio, kad „on ne naît pas homme, on le devient“ („žmogumu ne gimstama, o juo tampama“). Dar anksčiau anksatyvosios krikščionybės atstovas Tertulijonas yra pasakęs „on ne naît pas chrétien, on le devient“ („krikščioniui ne gimstama, juo tampama“).
- ² „Dabartis – tai nėra praeities galia, o momentas pasirinkti ir veikti.“ Simone de Beauvoir, *Pour une morale de l'ambiguïté*. Paris, 1947.
- ³ VISI DESPERATIŠKAI IEŠKO
- ⁴ Simone de Beauvoir, *La Vieillesse*. Paris: Gallimard, 1970, p. 565.
- ⁵ Joseph Ratzinger, *Krikščionybės įvadas*. Katalikų pasaulio leidiniai, 2008.
- ⁶ T. G. Masarykas veikale *Savižudybė kaip šiuolaikinės civilizacijos visuomeninis ir masinis reiškinys* (1881) teigė, kad metafizikos silpnėjimas visuomenėje yra priežastis augančio savižudybių skaičiaus. E. Durkheimas veikale *Savižudybė*

(1897) lygindamas skirtingas krikščioniškas denominacijas, mažiausiai savižudybių atranda pas katalikus, nes, anot autoriaus, jie – katalikai – labiau struktūrizuoti, turi daugiau nekvestionuojamų tradicinių ritualų, tokiu būdu suteikia mažiausiai galimybių pasiklysti savosiose *raison d'être* paieškose.

- ⁷ Turbūt kiekvienas iš mūsų buvo sutikęs žmonių, kurie dėl gyvenimo patirties tą kapsulę dar tvirtai blokuodavo, ir tokių, kurie leido metafizikai išsiveržti iš tos kapsulės.
- ⁸ Turbūt kiekvienas iš mūsų buvo sutikęs žmonių, kurie, tarkim, puikiai išmano kalbas ar variklio veikimo principus, tačiau tas fizikinis metodas to paties žmogaus būdavo atmetamas ir pakeičiamas metafizikos argumentais aiškinant, tarkime, šalį ar kitą žmogų ištikusią nelaimių kontekste.
- ⁹ „Man yra paprasčiau suvokti pasaulį be kūrėjo, negu kūrėją, kuris būtų kaltinamas dėl viso pasaulio prieštaravimo.“ Simone de Beauvoir, *Mémoires d'une jeune fille rangée*. Paris: 1958.
- ¹⁰ Fotografija iš Paryžiaus *Montparnace cementaree*, kur šalia J.P. Sartre'o palaidota Simone de Beauvoir.

- ¹¹ AR SARTRE'AS YRA FILOSOFAS PAR EXCELLENCE? TAIP!
- ¹² Jean Paul Sartre, *Critique de la raison dialectique*. Paris : Gallimard, 1960, p. 116–135.
- ¹³ Ten pat, p. 103–110.
- ¹⁴ Ten pat, p. 754–755.
- ¹⁵ Georgas Hegelis, *Istorijos filosofija*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 69.
- ¹⁶ „Jei mes gyvensime ilgai, tai pamatysime, kaip visos pergalės vieną dieną pavirs pralaimėjimu.“ Simone de Beauvoir, *Tous les hommes sont mortels*. Paris : Gallimard, 1946.
- ¹⁷ Thomas S. Kuhn, *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius: Vilnius: Pradai, p. 22.
- ¹⁸ SARTRE'O EGZISTENCIALIZMAS: PIRMA IR PASKUTINĖ HUMANIZMO GYNYBOS LINIJA
- ¹⁹ Jean Paul Sartre, *Critique de la raison dialectique*, p. 107.
- ²⁰ Jean Paul Sartre, *L'existentialisme est un humanisme*, Paris : Les Editions Nagel. 1965, p. 37.
- ²¹ Ten pat, p. 95.
- ²² Gottfried Keller. *Auksinės legendos*. Vilnius: Valskybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 268–373.
- ²³ *This photograph is in the public domain*. Gottfried Keller (mit Trommel) als Freischärler, aquarellierte Bleistiftzeichnung von Johannes Ruff, 1845.
- ²⁴ Sally Salminen, *Katryna*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958.
- ²⁵ *This photograph is in the public domain in Finland, because either a period of 50 years has elapsed from the year of creation or the photograph was first published before 1966*.
- ²⁶ Antanas Andrijauskas, Sartre'o egzistencinės ontologijos principai, *Logos* 65, p. 13.
- ²⁷ Bronys Raila, *Kuo alsavome*. Vilnius: Lietuvos Rašytojų sąjungos leidykla, 1994, p. 30–31, 39.
- Įdomią istoriją apie J. P. Sartre'ą aprašo B. Raila. Po karo Sartre'as lankėsi JAV. Vizito metu žurnalo *Life* atstovas sarkastiškai pasiūlė Sartre'ui už tris tūkstančius dolerių trim žodžiais paaiškinti sąvokos egzistencializmas turinį. Sartre'as atsisakė aiškinti ir trimis sakiniais. Komentaras. Pirma, akivaizdu, kad Sartre'as gebėjo atsakyti, bet pats klausimas, manyčiau, filosofui pasirodė užgaulus, iliustruojantis blogiausios egoizmu ir pelno siekimu pagrįstos visuomenės pavyzdį. Antra, žurnalo atstovas greičiausiai pagalvojo, kad Sartre'as nesugeba atsakyti, nesuprasdamas, kad jo atsisakymas ir yra egzistencializmo – laisvo pasirinkimo pasakyti „ne“ tam, kas yra galbūt ir naudinga, – pavyzdys.
- Vėlyvas atsakymas žurnalui *Life*. Žinoma, bus ne vienintelė galima trijų žodžių formulė, išreiškianti šį terminą. Taigi egzistencializmas – „gebėjimas pasakyti „ne““. Iliustruokime kontrastu. Pvz., Nr. 1. Tu esi rašytojas ir gauni literatūros Nobelio premiją, bet tu jos nepriimi. Pvz., Nr. 2. Tu esi žurnalo darbuotojas ir tavo nuomonė nesutampa su žurnalo savininkų nuomone. Ir tu, suprantama, išsakai ne savo, o žurnalo savininkų nuomonę. Šitam kontraste ir yra egzistencializmo struktūrinė šerdis.
- Pala, ar tik žurnalas *Life* dabar nebus man skolingas už tuos tris žodžius? Vis dėlto JAV yra juristų kraštas: turbūt man paaiškintų, kad ta oferta buvo skirta tik Sarte'ui ir tik tuo konkrečiu metu. Priimu geležinę teisinę logiką: žurnalas *Life* man nėra neskolingas.